

доц д-р ГЕОРГИ П. ГЕОРГИЕВ

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“, БЛАГОЕВГРАД

**ИНДИВИДУАЛНОТО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ЗАПЛАТАТА КАТО
ФАКТОР ЗА РАЗВИТИЕ НА НАЦИОНАЛНАТА ИКОНОМИКА**

**INDIVIDUAL DISTRIBUTION OF SALARY AS
FACTOR FOR THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY**

Associate Prof. Dr. GEORGI P. GEORGIEV

SOUTH-WEST UNIVERSITY "NEOFIT RILSKI", BLAGOEVGRAD

Abstract. The transition from the centralised state management to the free market economy principles and requirements has placed a number of issues related to the applicable economy categories, especially towards the social-economic category "wage". The changes in the economic climate and the new type of business relations appeared to have had a great impact on the salaries, as a tool for motivation and stimulation of labour owners, in the way they lease and exploit labour. The fact that labour pricing is formed and regulated in a quite specific and very different manner when compared to tangible assets pricing, this predetermines the need for permanent theory-methodological and practice-applicable analysis of this particular, but extremely important social-economic category.

Key words: salaries, tangible assets, economic climate.

Работната заплата е социално-икономическа категория, която се формира, както в сферата на производството, но така също, определено се влияе и от действието на фактори проявяващи се в сферата на разпределението. Изминалите двадесет години потвърдиха, че процесите на разпределение влияят и засягат работната заплата не само на макро (национално) и фирмено равнище, но твърде съществено се проявяват и на индивидуално ниво, детерминирано от собствениците на наетата работна сила и от техния семеен кръг (домакинството), рефлектиращо в тяхното консуматорско поведение и характер на лично ползване.

Персоналното или семейното разпределение засяга начина на ползване на реалната работна заплата, като практически се проявява в сферата на потреблението и конкретизира от една страна вида, структурата и обхвата на средствата за живот на отделния човек в максимална степен и сумите отклонени от непосредствена консумация. Именно в този момент проличава конкретната парична стойност и стокова реалност на

получената работна заплата като средство за издръжка и нормално възпроизводство на наетата работна сила. Обстоятелството, че нормално възпроизводство на наетата работна сила се осъществява предимно в условията на съжителство на мъж и жена в семейна общност (семейство и домакинство), показва необходимостта при разпределението на получените доходи да се отчита броя на хората, издържани в домакинството (семейната клетка) – съпруг, съпруга, възрастни хора и подрастващи деца. Така, доходите на трудоспособните членове в семейството осигуряват материално духовната издръжка и задоволяване потребностите на цялото семейство, вкл. и на подрастващите лица.

Като обект на индивидуално (персонално или семейно) разпределение, ползването на заработените и получени с работната заплата парични средства е изключителен приоритет на вижданията и разбиранията на собственика на работната сила, като насоките за тяхното разходване се определя, както от склонността на човека за непосредствена

консумация, както едновременно с това се подчинява и на желанието за натрупване на парични средства като резерв за бъдещи периоди от време. Следователно това разпределение на разполагаемата парична сума се ръководи, както от размера на реално разполагаемата заплата, но така също и от съществуващите приоритети в характера, начина на живот и поведението на човека и неговото семейство. Безусловно тези приоритети се формират от редица обективни и субективни фактори, но от цялата съвкупност от съпътстващи обстоятелства, задължително следва да посочим доминацията на онзи кръг от фактори, които регулират по-същество процесът на нормално възпроизводство и отглеждането на подрастващите деца, фактическият размер на реалната - аплата, възприетия стереотип на лично потребление в годините, извършването на спешни и неотложни покупки на стоки от първа необходимост, обичайната степен на задоволяване на културни потребности, склонността на лицето и семейния партньор за непосредствено или отложено потребление, равнището и динамиката на потребителските цени, размерите на лихвените проценти, определени от търговските банки, степента на служебна (фирмена) сигурност и др. подобни.

В този аспект на анализ е необходимо да подчертаем, че изложения процес на индивидуално разпределение на заплатата – на част за непосредствена консумация и на част за натрупване (спестяване) няма отношение към факторите и процесите на нейното формиране и регулиране, но има и оказва изключително важно отражение върху главните макроикономически процеси проявяващи се в реалната икономика - съвкупно търсене и предлагане, възможности за икономически растеж, заетост и безработица и не на последно място – върху демографските процеси на раждаемост и смъртност. Именно този момент не представляваше доскоро съществен интерес за икономическите

анализатори и изследователите на макро равнище, на тази представа започва да търпи сериозна ревизия и понастоящем става обект на все по-засилен интерес и сериозно изучаване.

Анализирайки типичното и най-вече масово поведение на собствениците на работната сила и на техните семейства (домакинства) при индивидуалното разпределението на работната заплата бихме посочили, че този персонален процес, проявяващ се на микро - равнище се концентрира и прояви в две възможни направления, както следва:

Първо – като част от работната заплата, предназначена за директна (непосредствена) консумация от носителя и собственик на наетата работна сила, респ. като закупуване на определен набор от потребителски стоки и услуги, който се усвоява непосредствено от наетите работници и служители, респ. техните семейства за покупки на стоки и услуги в текущ период от време;

Второ – като част от работната заплата, предназначена за парично натрупване и осигуряване на средства за живот на лицето (семейството) в бъдещи периоди от време, под формата на спестяване на парични знаци. Тези спестени (натрупани) пари представляват от една страна резерв, който за определени периоди от време може да осигури материална сигурност на носителя и собственик на наетата и използвана работна сила, а така също може да представлява източник за осъществяване на бъдещи парични плащания и извършване на евентуални бъдещи покупки от негова страна.

Първата част от заплатата, имаща основен и преимуществен дял в нея е сумата предназначена за закупуване на стоки и услуги за живот на носителя на работната сила и неговото семейство за непосредствена консумация (главно стоки и услуги от първа необходимост), отразявайки по-този начин основополагащата и същинска цел и предназначение на тази икономическа категория. Без осъществяване на консумативната

функция на работната заплата не е възможно нормалното възстановяване на употребената работна сила и нейното нормално възпроизводство.

Частта от заплатата, осигуряваща закупуване на стоки и услуги за живот на носителя на работната сила и неговото семейство и предназначена за непосредствена консумация (главно стоки и услуги от първа необходимост) има в голяма степен обективно предопределен характер и предполага задоволяване на жизнено важни потребности, без които човешкия живот е немислим. Това са потребности, раждането на определен кръг, много съществени социално-демографски последици за страната и населението като цяло. Така например, при неизменен размер на формирана реална работна заплата от собственика на работната сила и неговото семейство и когато това равнище се отклонява системно под екзистенц-минимума за издръжка за живот на едно лице, то индивида и семейните общности ще имат възможност за избор в следните неблагоприятни направления:

- планиране на по-ниска численост на подрастващите лица в семейството;
- влошаване качеството на живот на подрастващите лица, вкл. и с отказ от здравеопазване;
- отказ на подрастващите лица от придобиване на здравеопазване;
- възприемане на поведение за незаконно получаване на доходи от страна на собствениците на работна сила др. подобни;

Втората част на заплатата, свързана с спестяване на парични знаци на влог и всякакви други възможни форми на натрупване на парични средства има преди всичко застрахователен характер, като осигурява носителя на работната сила и неговото семейство със средства, позволяващи посрещането, както на възможни неблагоприятни житейски ситуации, но така също и осъществяването на по-стойностни покупки. Многогодишната практика на пазарното стопанство показва, че като по-правило наетите работ-

ници и служители не реализират (консумират) цялата работна заплата на стоковия пазар, а като правило тя се разпада и разпределя, в по-голямата част за непосредствено потребление - закупуване на потребителски стоки и услуги, докато друга – по-малка част служи като застрахователен или инвестиционен фонд, който се съхранява, както посочихме по-горе в банки, здравни и социално осигурителни фондове и други финансови институции. В същност направените парични спестявания дават възможност индивида или отделното семейство да ползват натрупаната сума при необходимост за извършване на по-крупни покупки, заплащане на образование, при нетрудоспособност и болест на член на семейството, както и други житейски ситуации – главно при болест, безработица и други евентуално настъпили неблагоприятни събития. Обикновено тези суми се съхраняват като паричен влог на лицето, в преобладаващия случай в банки, акционерни дружества или инвестиционни фондове.

Величината на тази втора част от заплатата зависи преди всичко от мотивацията на собственика на работната сила „за нарастване на парите във времето”, обусловено, както от размера на получаваната заплата, но така също и от величината на определения от търговските банки лихвен процент.

Анализирайки процеса на разпределение на заплатите на етапа на лично потребление на полученото трудово възнаграждение може да се обобщи, че пропорцията за лично разпределение от вида „непосредствена консумация + отложено потребление”, има възможност, наред с действието и на други фактори да регулира много съществено състоянието и динамиката на националната икономика.

Първият момент се заключава в обстоятелството, когато с частта от работната заплата се осигурява стабилен ръст на финансови средства в банките за спестяване от страна на населението. Тези спестявания от заплатата зах-

ранват инвестициите, с което се създават необходимите условия и предпоставки за растеж на икономиката и заетостта. В това отношение факторите, който имат възможност да регулират този процес са по-високия размер на реалните работни заплати (обусловено от по-ниски данъци и осигуровки), склонността на населението за спестяване и главно провежданата от държавата парична политика (лихвен процент). В обратния случай, при равни други условия, всяко намаление на лихвения процент по паричните депозити на граждани "охлажда" стимулите и заинтересоваността на лицата, работещи на заплата да спестяват, с което се увеличава потреблението, но това, при ограничените възможности за инвестиции, обуславя недостатъчна заетост и ограничени възможности за постигане на евентуален макроикономически растеж.

Частта от заплатата, предназначена за лично спестяване има в голяма степен субективен (персонален, индивидуален) характер, но тази ограничена част на сумите за спестяване, сумирана и обобщена на макро равнище в страната има много съществени икономически последици за икономиката като цяло. Така например, при неизменен размер на реалната работна заплата и преимуществено отклоняване на по-голяма част от нея за осигуряване и с цел банков влог, не е изключено появата на тенденция на намалена съвкупна консумация в страната (спад на потреблението на макро равнище), което неизбежно ще подаде сигнал в икономиката за намаление на процесите на съвкупно търсене и съответно подава информация към производителите за спад в търсенето, което ще даде нагласа за свиване на производството. При свиване и намаляване на обемите на производство, последващите процеси са освобождаване на персонал във фирмите и съответно увеличаване на безработицата и социалните плащания, с всички произтичащи от това процеси и явления за доходите и заплатите.

Обратният процес, който е свързан със засилена (преимуществена) консумация и подчертана тенденция за намаление на частта за спестяване може да стане фактор за проявление на две възможни тенденции – първата, в превръщането на повишената консумация във фактор, който да подсказва (на търговци и стокопроизводители) за нарастващо съвкупно търсене и на тази основа да създаде условия и предпоставки за нереалистично високо увеличение на темповете на производството и заетостта в краткосрочен план. Така нарастващото производство може да премине много бързо във фаза на ограничена пазарна реализация последвана и придружена от процес на „свърх - производство“ и последваща стопанска криза в по-глобален мащаб изразена в свиване на производството и заетостта.

Втората тенденция на нарастващо съвкупно търсене, има възможност да се отрази върху регулярните /нормалните/ размери на спестявания на населението в посока на намаление, а оттам върху възможностите на банките за кредитиране. Намаляването на сумите за лично спестяване, в условията на нарастваща консумация от страна на населението, би намерило израз в задържане и дори намаляване на паричните средства (финансовия ресурс) на търговските банки. Намаляването на финансовия ресурс предполага, че това би ограничило кредитите и раздаването на свежи пари и на тази база неизбежно ще създаде условия за оскъпяване и повишаване на лихвения процент от страна на търговските банки при отпускане на банкови кредити. Така при равни други условия намаленото спестяване от населението ще се отрази върху величината на лихвения процент в посока на увеличение и на тази основа - в ограничаване инициативата на стопанските субекти при търсене на банкови кредити и осъществяване на инвестиции, с цел развитие на производството, независимо от нарастващото търсене на потре-

бителски стоки и услуги. Повишавайки лихвения процент в резултат на намален обем парични спестявания на населението би намерило израз в намаляване на икономическата активност в стопанските субекти, свиване на обемите и темповете на реалното производство, което в последна сметка рефлектира в увеличаване на безработицата. От тази гледна точка, всяко по-съществено отклонение на частта от заплатата, предназначена за социално осигуряване, резерв и натрупване, респ. на частта за лична и семейна консумация, открива възможности за нарушаване на макро икономическото равновесие, което вече изисква и налага непосредственото роля и участие на държавата в провежданата икономическа и социална политика, както и в процесите свързани с доходите и работната заплата.

Вече посочихме, че пропорцията за разпределение на реалната работна заплата на част, съответстваща на потребностите за лична и семейна консумация и на част за спестяване, се намира в много силна и непосредствена зависимост от изходната величина на реалната работна заплата, от склонността на наетото лице (семейството или домакинствата) за консумация или към натрупване. От своя страна величината на реалната работна заплата се намира в силна зависимост от системата за данъчно облагане и от величината на регламентираните от държавата лични социално и здравно-осигурителни вноски. В тази връзка при разпределението на реалната работна заплата, на част за консумация и на част за спестяване и житейско осигуряване на наетите лица много важен фактор представлява паричната политика на централната банка, респ. определените от търговските банки лихви по депозитите на гражданите, както и нормативите определени от правителствата за данъчно облагане, а така също и за лични осигурителни (здравни) вноски. Когато определените законодателно осигурителни вноски превишават обичайния размер (особено по

време на растеж на доходите и стопански възход), тези осигуровки могат да отклонят и пренасочат известна част от паричната маса към захранване на осигурителните фондове (както и на банковите депозити при благоприятни лихвени проценти), с което неизбежно се създават условия и предпоставки за намаляване на съвкупното търсене в страната. Така подобна политика би осигурила наличието на макроикономическо равновесие, би притъпила появата на възможни инфлационни процеси, при което осигурителните фондове биха могли да се захранят в необходимата и в по-висока степен. Обратното – при икономическа стагнация и задълбочаваща се криза, задържането и намаляването на осигурителните вноски и лихвения процент по депозити на гражданите “охлажда” стремежа към спестяване и насочва по-голяма част от заплатата за потребление, което от една страна е фактор за поддържане достигнатите темпове и по-нататъшно развитие на самото производство, а от друга – стимулира предприемачите и стопанските субекти към получаване на повече заемни средства от страна на банките.

По-лошия вариант е, когато при нормални условия на производството, високата лихва по депозити на граждани има възможност да отклони значителна част от доходите и заплатите в посока на спестяване. В този случай намаленото потребителско търсене би могло да даде погрешен знак на стокопроизводителите, за намаляване обемите на производството и на тази основа да се съкрати заетостта в страната, с всички произтичащи от това неблагоприятни последици за доходите и заплатите – нещо, което се посочи по-горе в изследването.

Нормалните спестяване на част от работната заплата захранва и стимулира финансовите инвестиции (и има възможност да ограничава успокоява) или стимулира съвкупното търсене. Следователно определянето и поддържането на обективна величина на лихвения процент (особено при увеличено потре-

бление) може да се превърне в мощен фактор за нарастване на спестяванията на населението, за инвестиране в производството и съответно за растеж на икономиката. В обратния случай, при равни други условия, всяко намаление на лихвения процент по паричните депозити на граждани "охлажда" стимулите и заинтересоваността на лицата, работещи на заплата да спестяват, увели-

чава потреблението, но това при намалени възможностите за инвестиции, обуславя недостатъчна заетост и ограничени възможности за постигане на евентуален макроикономически растеж. Представа за размерите на паричните спестявания от страна на българското население може да се види от цифровите данни в следната таблица:

Структура и съотношения на елементите на средната работна заплата при индивидуалното /семейното/ разпределение

Години	СРЗ	Осигурителна тежест /СРЗ		Размери на ДОД: Данък в/у доходите на физически лица				Обща Д/О тежест лв.	СРЗ реал-на лв.	Спес. на 1 лице лв.	Осн. лих. %
		ДОО + ЗО		ЛОВ							
		%	лв.	%	лв.	лв.	%				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1989	274	30.0	82.2	-	-	52.0	18.7	52.0	223	1.37	1.2
1990	378	30.0	113.4	-	-	76.4	20.2	76.4	245	1.94	2.3
1991	1012	35.0	354.2	-	-	219.6	21.7	219.6	188	2.11	49.5
1992	2.047	35.0	716.5	-	-	538.4	26.3	538.4	192	2.36	45.0
1993	3.231	35.0	1131.0	-	-	953.1	29.5	953.1	172	3.31	48.2
1994	4.960	35.0	1736.0	-	-	1617.0	32.6	1617.0	131	4.87	63.3
1995	7.597	42.0	3191.0	-	-	1732.1	22.8	1732.1	132	6.92	49.2
1996	13.965	44.0	6144.6	2.0	279.4	2545.5	18.6	2824.9	109	9.71	140.9
1997	132317	44.0	48813.6	2.0	2646.3	17894.6	13.8	20540.9	94	27.40	198-6.65
1998	187438	43.5	7146 7.5	2.9	5435.7	27300.3	15.0	32736.0	116	35.48	5.0
1999	201	49.2	87.4	1.9	3.8	30.8	15.6	34.6	162	47.36	4.4
2000	217	45.7	94.4	9.0	19.5	20.9	10.6	40.4	161	55.46	3.6
2001	243	38.7	94.0	8.4	20.4	22.9	10.3	43.3	162	69.14	4.5
2002	260	42.7	111.0	10.5	27.3	27.2	11.7	54.5	159	82.39	4.0
2003	281	42.7	120.0	10.5	29.5	28.2	11.2	57.7	167	101.24	2.6
2004	309	42.9	131.9	10.6	32.8	31.8	11.5	64.6	165	128.27	2.4
2005	324	41.6	137.8	12.5	40.5	30.3	10.7	70.8	171	147.95	1.9
2006	360	35.5	126.0	12.4	44.6	27.4	8.7	72.0	185	172.80	2.7
2007	431	35.6	129.4	12.5	54.0	33.2	8.8	87.2	206	213.21	3.9
2008	528	32.5	162.8	13.0	68.6	45.9	10.0	114.5	210	274.50	5.1
2009	608	30.5	180.4	13.0	79.0	52.9	10.0	131.9	229	265.08	2.4
2010	641	28.5	182.7	12.1	77.6	56.4	10.0	134.0	140	277.50	0.2

Сравненията направени за спестяванията на населението в периода след 1998 г. до тези за 2010г. показват, че банковите влогове бележат ръст над 10 пъти за период от 12-13 години. През 1997г. спестяванията на населението в банките са били на стойност над 2 трилиона лева. При официален курс на долара към лева 1775 лв. за долар,

доларовата равностойност на спестяванията на населението в този период е близо 1.25 млрд. долара. Според актуални данни на БНБ в края на месец септември 2012г. депозитите на домакинствата в банките са на стойност 32.9 млрд. лв. /при курс на долара 1.48 лв. за долар, това предопределя парични

спестявания в размер на 20 млрд. \$/, което показва следното:

- че и в моменти на не особено добра и благоприятна икономическа ситуация, българското население се ръководи от негласното правило да спестява част от дохода съгласно принципа **„бели пари за черни дни“**;

- доколкото, повече от половината български граждани не могат или нямат възможност да спестяват, то това означава, че в една малка част от него е концентрирало и притежава съществена част от наличното материално богатство на страната;

- обстоятелството, че 30 до 35% от българското население има възможност да спестява, това показва наличието на силната поляризация и разслоение в начина на формиране и ползване на паричните доходи.

Изложеният цифров материал дава възможност да направим и констатацията, че независимо от ръста на паричните спестявания, тези средства са послужили за нарастване на банковите активи, но не се използват за извършване на крупни инвестиции, за разширяване на производството и нарастване на заетостта. В тази връзка извършените

допълнителни проучвания и наблюденията върху равнището и динамиката на реалната работна заплата в страната за периода 1990-2012г. показват ограничен и минимален растеж (0.6% за период от двадесет години), което се свързва, кореспондира и предопределя от повисоката динамика на данъци и осигуровки, т.е. от засилена роля и въздействие на системата за държавно регулиране в икономиката. Този фактор предопределя ниската степен на покупателна способност на изплатените трудови възнаграждения и съответно незначителна инвестиционна активност на предприемачите в страната от разширяване на производството.

В заключение – процеса на индивидуално разпределение на заплатите, под влияние на системата за държавно регулиране в икономиката не създава условия и предпоставки за разширяване на производството в страната, за неговото стагниране и ограничаване, с всички произтичащи от това последици за социалния живот, жизнения стандарт и демографското състояние на страната.